

HİKÂYENİN İZİNİ SÜRMEK: NASREDDİN HOCA VE MEVLÂNÂ'DAN HAMMURABİ YASALARINA METİNLERARASI BİR YOLCULUK

Mustafa ÖZAGAÇ*

Öz

Nasreddin Hoca fıkraları üzerinden yapılan bilimsel çalışmalara sadece edebiyat sahasında değil; başka disiplinlerde de rastlanabilmektedir. Ancak Nasreddin Hoca fıkrası olarak gösterilen bir anlatı, başka bir hikâyenin dönüşerek Nasreddin Hoca adına bağlanmasıyla oluşmuş olabilir. Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkraların ayıklanarak gerçekten ona ait olanların ortaya çıkarılması, edebiyat araştırmacıları tarafından üzerinde tartışılmalı bir konudur.

Bu makale, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde anlatılan bir hikâyenin Nasreddin Hoca fıkrasına dönüşmüş olabileceğini iddia ederek konuya yaklaşmaktadır. Söz konusu incelemede yararlanılan yapısalci analiz yöntemi ise Mesnevî'deki hikâyenin kökenine dair beklenmedik ufuklar açmakta, söz konusu hikâyenin aslında Bakara Suresi'nde anlatılan Hz. Musa zamanındaki inek kesme hadisesinin bir tefsiri olduğu düşüncesine bizi ulaştırmaktadır. Klasik şerh metodu dışında kalan yapısalci yaklaşım, hikâyelerdeki ortak unsurların tespitinde ve dolayısıyla hikâyelerin kökeninin araştırılmasında kullanılabilecek bir analiz çeşididir ve Nasreddin Hoca fıkralarının kökenini tespiti ya da Mesnevî'deki hikâyelerin mahiyetini anlamaya katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, Mevlânâ, Şerh, Yapısalci, Tesniye, Hammurabi Yasaları.

TRACE A STORY: INTERTEXTUAL VOYAGE FROM NASREDDIN HODJA AND MEVLANA TO CODE OF HAMMURABİ

Abstract

Scientific studies on Nasreddin Hodja's joke can be done not only in the literature but also in the other disciplines. However, a narrative which uses a Nasreddin Hodja's joke as an example can be another different story which has been attributed to him. To make a selection from the jokes attributed to him and determine the ones belonging to him is a continuing way of research in the literature.

This article approaches the subject by claiming that a story told in Mevlana's Masnavi may have turned into the Nasreddin Hodja's joke. The structuralist analysis method used in this study opens unexpected horizons about the origins of the story in Masnavi. The so-called story is a sort of commentary of the chapter called Baqara in the Qur'an. In this chapter, it has been told that the process of cutting the cows in the time

* Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
ORCID: 0000-0001-8249-3096, e-mail: mustafa.ozagac@istanbul.edu.tr.

of Moses. The structuralist approach outside the classical annotation method is a kind of analysis that can be used to identify common elements in stories and thus to investigate the origins of stories, and it can contribute to identifying the origin of the anecdotes of Nasreddin Hodja or understanding the nature of the stories in the Masnavi.

Key Words: Nasreddin Hodja, Mawlânâ, Commentary, Structuralism, Deuteronomy, Code of Hammurabi.

Makalenin Geliş Tarihi: 01.10.2018; Makalenin Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2018

Giriş

Bilimsel veri bağlamında Nasreddin Hoca fıkraları bilim dallarından herhangi birine ait olmadığından tıpkı edebiyatçılar gibi başka alanların mensupları da kendi teorilerini bu fıkralar üzerinden oluşturabilirler. Son zamanlarda sosyologların bazı çalışmalarında Nasreddin Hoca fıkralarını ele almaları, edebiyat alanına yönelen yeni bakış açılarını vaat etmektedir. Akyurt'un mukayeseli çalışması¹ bu anlamda Nasreddin Hoca fıkralarının sosyal bilimlerdeki işlevselliğine örnek gösterilebilir.

Manav ve Zabun makalesi ise ortaöğretim öğrencilerine Nasreddin Hoca fıkraları üzerinden sosyoloji teorilerinin öğretilebileceğini savunmaktadır.² Söz konusu çalışmada ele alınan bir fıkra, bizim bu çalışmayı yapmamızın sebeplerinden bir tanesi olmuştur. Nasreddin Hoca'nın dana çaldığı bu fıkra, bir derleme kitap içinde yayımlanmıştır. Aynı yayıncının çocuklar için hazırladığı diğer kısaltılmış derlemede ise bu fıkra yer almamaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarının ayıklanıp seçilmesinin doğal bir örneğini oluşturan bu durum, edebiyatçıların daha önce üzerinde görüş belirterek tartıştıkları 'fıkraları ayıklama meselesi'nin yayıncılık politikalarındaki tezahürü olarak görülebilir.

Fıkralar Nasreddin Hoca'ya ait olanlar ve olmayanlar şeklinde ayıklanmalı mı, ayıklanmamalı mı? Bu tartışmaya dâhil olan iki farklı görüşe de makalede yer verilmekte ve makale, fıkraların ayıklanması gerektiğini düşünenlerin tarafında konumlanmaktadır.

Kendisi bir mevlevî olan Şair Burhaneddin Çelebi'nin söz konusu fıkra-ya getirdiği şerh, Nasreddin Hoca ve Mevlânâ'nın Mesnevî'si arasında bağdaştırıcı bir öge olarak tebarüz eder. Bu şerhten hareketle Mesnevî'den bir

1 Ali Akyurt, "Adaleti Kim Getirecek? Nasreddin Hoca mı, Şeyh Bedrettin mi? ", *Fayrap: Popülist Edebiyat Dergisi* 53 (Temmuz 2012/7): 1-4.

2 Faruk Manav - Beyhan Zabun, "Ortaöğretim Sosyoloji Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkralarından Yararlanma", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/28: 557-576.

hikâyenin söz konusu fıkraya dönüşmüş olabileceği ihtimali incelenecektir. Nasreddin Hoca fıkralarının kökeninin araştırılmasında yapısalcı analiz yönteminden yararlanılabileceği ise makalemizin temel iddialarındandır. Beyit beyit şerh etmeye dayalı geleneksel şerh yöntemimizin aksine yapısalcı yöntem, hikâyelerdeki ortak unsurları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylece hikâyelerin kökenine yönelik verimli araştırmalar gerçekleştirilebilir. Mesnevî'deki hikâyenin de aslında Bakara suresinde anlatılan bir kıssanın tefsiri olduğu yapısalcı yöntem yardımıyla öne sürülecektir. Bakara suresindeki kıssa, Tevrat'ın Tesniye (Yasa'nın Tekrarı) adlı kitabında anlatılan bir hadise hakkındadır.³ Araştırmacılar, söz konusu hadiseye zemin oluşturan bazı kanunların Hammurabi ve Hititler'den gelen kanunlar olduğunu öne sürmüşlerdir. Mesnevî'deki ve dolayısıyla Nasreddin Hoca fıkrasındaki hikâyenin kökeninin Hammurabi kanunlarına kadar ulaşabileceğine dair dile getirilecek bazı görüşlerden sonra makale sona ermektedir.

1. Sosyoloji bilimi ve Nasreddin Hoca

Bir gün Nasreddin Hoca bir dana çalmış. Hayvanı kesip ailece bir güzel yemişler. Derisini de bir köşeye saklamışlar. Dana sahibi ise başlamış ortalarda dolaşıp yakınmaya:

“Ey müslümanlar! Bir öküzümü çaldılar! Koca öküz gitti! Ben yandım, öldüm, bittim!”

Hoca, adamın küçücük danayı koca öküz yapmasına pek öfkelenmiş:

“Karı! Çabuk çıkar şu dananın derisini de,” demiş, “herifin yalanını yüzüne vuralım!”⁴

“Ortaöğretim sosyoloji öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkralarından Yararlanma” başlıklı bir makalede,⁵ ortaöğretim sosyoloji dersinde öğrencilerin konu ve kavramları daha iyi anlayabilmeleri için Nasreddin Hoca fıkralarından yararlanma imkânı incelenmiştir. Yukarıdaki fıkranın da dâhil olduğu 14 Nasreddin Hoca fıkrası seçilip, bunların her biri sosyolojiye ait bir kavramla ilişkilendirilerek söz konusu kavramın ilgili fıkra yardımıyla açıklanabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Manav ve Zabun “Sosyal Sapma ile İlgili Fıkralar” başlığında zikrettikleri yukarıdaki fıkrayı “olumsuz sapma” kavramını somutlaştırmak için şöyle yorumlamaktadır:

Yalan söyleme davranışı ve hırsızlık toplumsal açıdan düşünüldüğünde olumsuz sapma davranışları olarak nitelendirilebilir. Fıkroda da Nasreddin Hoca'nın bir

3 Yasa'nın Tekrarı, 21. erişim: 8 Kasım 2018. <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=182&mc=1&sc=161>

4 *Nasreddin Hoca Fıkraları*, derleyen: Memet Fuat, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 70.

5 Manav - Zabun, “Ortaöğretim Sosyoloji Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkralarından Yararlanma”, 557-576.

dana çalarak ailece yemeleri ve dananın sahibinin danayı öküz yaparak yalan söylemesi bu davranışları örneklendirmektedir.⁶

Manav ve Zabun'un yorumuna göre Nasreddin Hoca'nın dana çalması olumsuz bir sapma örneği oluşturduğu gibi; dana sahibinin dana yerine ondan daha büyük ve değerli olan öküz çaldırıldığını söylemesi de bir yalan ve olumsuz bir sapma örneğidir.

Nasreddin Hoca sosyoloji makalesinde bu şekilde anılırken, "Nasrettin Hoca'ya Hırsızlık Yaptırdılar!" başlıklı gazete yazısında Nuri Kayış, Memet Fuat'ın derlediği fıkraları yayımlayan yayınevini işaret ederek çocukların okuması gereken temel eserlerden olan Nasreddin Hoca fıkralarının içinde Hoca'yı hırsız gösteren fıkraların yer almaması gerektiğini -yukarıdaki fikrayı örnek gösterecek- vurgular. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerine bu yayınları çocuklar henüz okumadan incelemeleri konusunda çağrıda bulunur.⁷

Daha dikkat çekici bir yön ise, gazete yazısında eleştirilen yayınevi yine Memet Fuat derlemesiyle "Çocuklar için Nasreddin Hoca Fıkraları" adı altında ayrı bir kitap yayımlamış⁸ ve Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği 100 Temel Eser arasında yer alan bu kitapta yukarıdaki fikraya yer vermemiştir. Dolayısıyla ortaya şöyle bir görüntü çıkmaktadır: Bir yayınevi çocuklar için yaptığı yayımda fıkraların olumsuz örnek oluşturanlarına yer vermeyip, yaptığı başka bir yayımda ise Nasreddin Hoca fıkrası olarak bu fikraya yer verebilmektedir. Ancak ortaöğretim çocukları Nasreddin Hoca fıkralarının çocuklar için hazırlanmış baskısını edinseler bile, Manav-Zabun makalesinin gösterdiği üzere, sosyoloji ya da başka bir derste olumsuz davranışları Nasreddin Hoca'ya mal ederek ve aynı yayınevinin derlediği diğer kapsamlı kitabı kaynak göstererek anlatan bir yaklaşım ile karşılaşabileceklerdir.

Nasreddin Hoca fıkralarının sosyoloji çalışmalarına konu olmasına bir başka örnek de Ali Akyurt'un "Adaleti kim getirecek, Nasreddin Hoca mı, Şeyh Bedreddin mi?" başlıklı yazısıdır. Akyurt bu yazıda Nasreddin Hoca ve Şeyh Bedreddin'i sosyoloji ilminin imkânlarıyla mukayese eder. Nasreddin Hoca'nın kadı, subaşı veya Timur karşısında adaletsizliği lokal olarak gidermeye yönelik tavrının Şeyh Bedreddin örneğinin aksine nümeyiş örgütleyerek değil, sessizce bir kuralı ihlal ederek gerçekleştiğini dile getiren Akyurt⁹, bu durumu İran kökenli ABD'li sosyolog Asef Bayat'a ait (quiet

6 Manav - Zabun, "Ortaöğretim Sosyoloji Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkralarından Yararlanma", 566.

7 Nuri Kayış, "Nasrettin Hoca'ya Hırsızlık Yaptırdılar!", *Sonsöz Gazetesi*, erişim: 14 Ekim 2017, <https://sonsoz.com.tr/nasrettin-hocaya-hirsizlik-yaptirdilar/>

8 *Çocuklar için Nasreddin Hoca Fıkraları*, derleyen: Memet Fuat, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018)

9 Akyurt, "Adaleti Kim Getirecek? Nasreddin Hoca mı, Şeyh Bedrettin mi? ", 2.

encroachment of the ordinary) tabirinden tercüme edilen “sıradanın sessiz tecavüzü/ ihlali” ile izah etmektedir.

Bayat, “sessiz tecavüz/ ihlal” kavramını, halkın tüketim mallarını ve fırsatları elde etme amacıyla, kolektif olmayan ve çatışmaya dayanmayan yeniden paylaşım siyaseti olarak tanımlar.¹⁰ Böylece söz konusu tabir, “kolektif olmayı ve çatışmayı içermeyen, bireysel ve sessiz doğrudan eylem” anlamına gelmektedir.¹¹ Akyurt’un yazısında örnek gösterdiği fıkralardan biri olmasa da, Nasreddin Hoca’nın “dana çaldığı” fıkra sosyologlarca “sessiz tecavüz/ihlal” kavramı ile açıklanabilecek türdendir; zira bir tüketim malı çatışmaksızın ve kolektif eylem olmaksızın yeniden paylaşılmaktadır.

Elbette sosyologlar fıkraların rivayet sıhhatini incelemekle görevli değildir ve bunları birer veri olarak alıp analiz etmeye devam edeceklerdir. Burada bizi ilgilendiren asıl kısmın, doğru derlenmiş Nasreddin Hoca fıkralarını yayımlamak olduğu kanaatindeyiz. O takdirde Nasreddin Hoca’yı ve bulunduğu toplumu daha doğru yansıtan verilerden hareketle sosyal analiz yapılabilecektir. Konuya Nuri Kayış’ın hassasiyet gösterdiği cepheden¹² baktarsak diyebiliriz ki doğru derlenmiş fıkralarla çocuklar Nasreddin Hoca gibi bir değeri gerçekte ona ait olmayan olumsuz vasıflarla değil harikulade işler yapan dehâsı ile tanıyıp örnek alacaklardır.

2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Ayıklanması Meselesi

Nasreddin Hoca fıkralarının ayıklanması, konunun uzmanları tarafından daha önce gündeme getirilmiş bir meseledir. Bu konuya Günay Kut şöyle bakmaktadır: “*Nasreddin Hoca’ya ait olma ihtimali hiç olmayan hikâyelerin ayıklanması; halkın Hoca etrafında yarattığı efsanevî hava içinde, daha önceden var olan kimi hikâyelerden ona mal edilmiş olanların ve halkın sonradan Hoca’ya yakıştırdığı hikâyelerin araştırılması ve notlanması gerekmektedir.*”¹³ Saim Sakaoğlu, Günay Kut’un görüşlerini biraz daha ilerletir: “*Nasreddin Hoca’ya ait olmayanları değil, ona ait olduğu şüpheli olanları bile dikkat ve bilgi sürecinden geçirmeliyiz... 21. yüzyılı Nasreddin Hoca ile anlamak istiyorsak, öncelikle ve ivedilikle onu kucaklayacak gerçek fıkralarını belirleyip onlarla işlem yapmalıyız.*”¹⁴

Nasreddin Hoca fıkralarının ayıklanması gerektiği yönündeki bu görüşlere taban tabana zıt bir görüş ise TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

10 Asef Bayat, *Ortadoğu’da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset*, derleme ve çeviri: Özgür Gökmen - Seçil Deren, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 17. ; 130.

11 Akyurt, “Adaleti Kim Getirecek? Nasreddin Hoca mı, Şeyh Bedrettin mi? ”, 2.

12 Kayış, Nuri Kayış, “Nasrettin Hoca’ya Hırsızlık Yaptırdılar!”, <https://sonsoz.com.tr/nasrettin-hocaya-hirsizlik-yaptirdilar/>

13 Günay Kut, “Nasreddin Hoca Hikâyeleri Yazmalarının Kolları Üzerine Bir Deneme”, *Acâibü’l-mahlûkât: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, (İstanbul: Simurg Kitap, 2010), 349.

14 Saim Sakaoğlu, “Nasreddin Hoca ve Adına Bağlanan Fıkraların Yanlış Yorumlanması”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak Sempozyumu - Bildiriler*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2009), 711-718.

arasında çıkan Türk Edebiyatı Tarihi adlı dört ciltlik eserde David S. Sayers tarafından dile getirilir:¹⁵

Folklor ürünlerinde çoğu zaman evrensel denebilecek fikirlerin yerel imgelerle bezenip ortaya konduğu göz önünde bulundurulursa Nasreddin Hoca fıkralarının kısa sürede hem tek bir kültür alanının sınırlarını aşmış, hem de başka kültürlerin ürünlerine kapılarını açmış olmalarını doğal karşılamak gerekir. Bu yolla, hem eski Nasreddin Hoca fıkraları zaman ve mekân boyunca değişime uğramış, hem de bunlara birçok yenisi eklenmiştir. Bunların küçük ya da büyük bir kısmını “arı” bir kültür arayışı uğruna dışlamaya çalışmak ise, bilimsel bir yaklaşımla bağdaşmayan ve kültürel bağnazlığa götüren bir yöntem gibi görünmektedir.

Sayers böyle söylese de, tamamen bilimsel metotlarla yapılacak çalışmalar sonunda Nasreddin Hoca fıkraları arasına karışmış başka hikâyeleri ayırmanın bilimsellikle bağdaşmayan bir tarafı yoktur. Aksine, bilimin varlığından ancak böyle çalışmalar sayesinde söz edilebilir. Bilimsel olduklarını ileri sürerken, bir yandan da bilimin yerine dogmatizmi getirenlerden¹⁶ olmamak için Nasreddin Hoca fıkralarını analiz edip araştırmak, gerekirse ayıklamak durumundayız.

Nasreddin Hoca adına bağlanan bir fıkra olarak karşımıza çıkabilecek olanlar Saim Sakaoğlu'na göre; Aisopos, Ebu Nuvas, Kadı Karakuş nükteleri, Hint diyarı ya da binbir gece âlemleri, Marzubannâme ya da Mesnevî hikâyeleri olabilmektedir.¹⁷ Sakaoğlu başka bir yazısında yine Mesnevî'deki hikâyelerin günümüzde bir fabl ya da Nasreddin Hoca fıkrasında yaşamaya devam ettiğini vurgular.¹⁸

Sakaoğlu'nun bu vurgusu bizce önemlidir. Zira çalışmamızın bundan sonraki kısmında Mesnevî'deki bir hikâye üzerine yoğunlaşacak ve Nasreddin Hoca'nın “dana çalma” hadisesi üzerine kurulu fıkrasının kökeni için Mesnevî'yi işaret edeceğiz. Ancak buna geçmeden önce Şair Burhaneddin'in bu fıkrayı şerhine değinmeliyiz.

3. Şair Burhaneddin Şerhine Göre “Dana Çalma” Fıkrası

Konya'da yaşamış bir mevlevî olan Şair Burhaneddin (v. 1897), Nasreddin Hoca'nın 121 latifesini şerh ettiği eserinde söz konusu fıkrayı bazı küçük farklılıklarla verir:¹⁹

15 David S. Sayers, “Nasreddin Hoca”, *Türk Edebiyatı Tarihi 1*, editörler: Talât S. Halman vd., (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2007), 1: 676.

16 Bryan Magee, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, çev. Mete Tunçay, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 40.

17 Sakaoğlu, “Nasreddin Hoca ve Adına Bağlanan Fıkraların Yanlış Yorumlanması”, 716.

18 Saim Sakaoğlu, “Mesnevî'deki Hikâyelerin Kaynakları ve Tesirleri”, *1. Mevlânâ Kongresi Tebliğler Kitabı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1986), 113.

19 Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca Fıkralarını Şerh Eden Eseri, haz. Feyzi Halıcı, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017), 18. ayrıca bkz. Seyyid Burhaneddin Çelebi,

LATİFE 16: Bir gün Hoca kırdı gezerken bir danaya rastgelip uğurlayıp [çalıp] evine götürdü. Boğazlayıp derisini saklar. Dana sahibi feryad ederek Hoca'nın evine geldiğinde, Hoca ehline "A karı şu dananın derisini çıkarsam da şu herifin yüzünü kara eylesem demiş."²⁰

(Yani) "Kul kusursuz olmaz afveder efendisi" fehvâsınca mümin karındaşlarımızın aybını bâ-husus ihtiyaçlı olan kimselerin aybını yüzlerine vurup şerm-sâr u hacil etmeden ise ona nasihat ve redd-i leyyin ile kendisini hoşnud eylemenin tarikinde bulunup ilerüde kendiniz vesâirleri mutazzarır olmamanın tarikini ihtiyar ile settâr-ül-uyûb olan Cenâb-ı Kibriyâ'dan ecr-i azim talep olunması lüzumunu tarif buyururlar.

Görüldüğü gibi fıkra, Şair Burhaneddin'in şerhi sayesinde kusurları örtmek üzerine tasavvufî bir anlam kazanmakta ve bu anlam, Hz. Mevlânâ'nın (v. 1273) birazdan bahsedeceğimiz hikâyesinin özüne onu yaklaştırmaktadır.²¹ Ya da hikâye, kaybolan diğer yarısını Şair Burhaneddin eliyle bularak tamamlanmış oluyor diyebiliriz. Hikâyenin bu tamamlanmış hali -kusurları örtmek ve hakkını aramamak gerekliliğine dair varılan sonuç- onu doğrudan Mesnevî'deki hikâyeye denk kılmaktadır.

4. 1. Mesnevî'deki "Öküz Kesme" Hikâyesi

Mesnevî'de anlatılan hikâyeyi şu şekilde özetleyebiliriz:²²

"*Yâ Rabbi Bana Zahmetsizce Helal Rızık İhsan Eyle*" Diye Gece Gündüz Dua Eden Şahsın Hikâyesi: Davud Peygamber zamanında, bir adam devamlı dua eder: "Ya Rabbi bana zahmetsizce bir servet bağışla. Ben yaratılıştan tembelim, rızıkımı da kolaylıkla ver." Allah'ın keremine atfen duasına samimiyetle devam eder. Onun sabah akşam durmadan yıllarca bu duayı etmesi halk arasında dedikodu ve alay konusu olur. Halk onun esrar içtiğinden şüphelenir, zira aklı başında biri böyle dua edip durmaz diye düşünürler. Zamanın hükümdarı Davud Peygamber mucizeler sahibi bir sultan olduğu halde kendi

Nasreddin Hoca Lâtifeleri -Burhaniye Tercümesi-, haz. Fikret Türkmen, 2. baskı, (İstanbul: Büyüyenay Yay., 2013), 85.

- 20 Şair Burhaneddin nüshasının farkı, dana ve öküz farkına değinmemesidir. Hoca niçin "şu dananın derisini çıkarsam da şu herifin yüzünü kara eylesem" cümlesini kuruyor? Anlaşamadı.
- 21 Nasreddin Hoca fıkralarının yine bir mevlevî olan Veled Çelebi İzbudak tarafından derlenmiş bir nüshası da bulunmaktadır. Ancak o eserde bu fıkraya rastlayamadık. Veled Çelebi İzbudak, *Nasreddin Hoca Fıkraları -Letâif-i Hoca Nasreddin-*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013). Ayrıca İsmail Güleç, Nasreddin Hoca fıkralarını tasavvufî açıdan şerh eden bir eser hazırlamıştır. Güleç, Şair Burhaneddin'in fıkralara getirdiği yorumların çoğunlukla yorumlamak için yapılan yorumlar olduğunu, bu yüzden onun yorumlarının hepsini çalışmasına almadığını belirtir. İsmail Güleç, *Nasreddin Hoca'nın Biri Bir Gün... Nasreddin Hoca Fıkralarının Tasavvufî Yorumu*, 3. Baskı, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 20.
- 22 Hikâyeyi özetlerken, Âmil Çelebioğlu'nun günümüz Türkçesi ile yayımladığı Nahîfî'nin manzum Mesnevî tercümesinden yararlandık. *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, Cilt: 3, (İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1969), 3: 55-57; 88-98.

rızkını elleriyle örüp sattığı demir zırhlarla temin etmektedir. Halk bu durumu örnek gösterir ve adama karşı kınama ve alaylarının dozunu arttırlar. O şahıs bu hali ile dilden dile düşse de Allah'a olan talebinden vazgeçmez.

Bir gün ısrarla dua eden o kimsenin evine kapıyı boynuzlarıyla kırarak bir öküz girer. Adam da hemen o öküzü keser. Öküz sahibi onu görür ve "niçin öküzümü kestir, zulümdür bu!" diyerek isyan edip hakarete bulunur. Adam da: "Ben Allah'tan rızkımı istiyorum, O'na yalvarıp duruyordum; devamlı ettiğim duam kabul oldu, rızkım ayağıma geldi, tek cevabım budur." der. Diğeri öfkeyle onu yumruklar. Yumruklamakla da kalmaz, Davud Peygamber'in huzuruna çıkarmak için onu sürükler. Ve der ki: "Bu nasıl söz, bu nasıl dua? İddianla herkesi güldürmekte. Kendine gel!" Diğeri durumu duasının kabul olmasına bağlamaya devam ederken o: "Ey müslümanlar! Benim malım dua ile nasıl onun olabilir? Dua ile mal edinilseydi kör dilenciler zengin olurlardı." diye isyan etmektedir. Öküzü kesen de kendisinin köre benzetilmesine içerler. Der ki: "Ben kör gibi dua etmem. İsteğimi Hallâk olan Rabbimden isterim. Kör olan kişi bilgisizlikle halktan bir şeyler bekler. Bendeki körlük aşk körlüğüdür. Başkalarıyla iken körüm; Hak'la olduğumda görüyorum. Aşk da zaten bunu gerektirir. Ey her şeyi gören Rabbim, beni sen körlerden sayma. Daima ümidim senin lutfuna ve keremindedir."

Hasmı der ki: "Yüzünü göğe değil bana çevir. Sen herhalde delirdin. Aştan ve Hakk'a yakınlıktan dem vuruyorsun. Hangi yüzle göklere yüzünü çevirebiliyorsun?" Halk onun bu itirazlarına dâhil olurlar. "Bu yeni şeriat hangi kitapta vardır? Ya öküzü tazmin et ya da hapse gir" derler.

Davud Peygamber'in huzuruna çıktıklarında davacı: "Ey nebi, adaleti yerine getir!" der. "Öküzüm bu ahmağın evine girmiş, o da onu kesmiş. Niye kestiğini sor da doğru olarak söylesin."

Hız. Davud: "Ey kerem sahibi, bu adamın malını niçin ziyan ettin? Doğruyu söyle, delilini göster."

Adam: "Ey Davud, yedi yıldır gece gündüz Cenab-ı Hakk'a dua edip yalvardım. Ey Rabbim, bana helal ve zahmetsiz bir rızık lutfet diye. O'ndan dileğim bu oldu. Feryadımı herkes duymuştur. Çocuklar bile durumumu bilir. Kime istersen sor, bu eski hırkalı yoksulun hem açıkça hem de gizlice nasıl dua ettiğini sana anlatacaktır. Böyle dua edip ağlarken bir baktım ki evime bir öküz dalmış. Yemek istediğimden, açlığımın değil; duamın kabul edilmesine sevindiğimden gözüm karardı. Kerem sahibi Rabbim duamı kabul etti diye, şükrede şükrede öküzü kestim."

Davud aleyhisselam bu savunmada şer'î bir delil olmadığından öküzün tazmin edilmesine hükmeder: "Delilsiz hüküm verip şehirde batıl adet mi

çıkarmayım? Mülke, mirasçı olmayandan başkası nasıl sahip çıkar? Ekine, onu ekenden başkası nasıl el koyar? Her ne ektiysen hasılatı senindir; yoksa başkasının malıdır, onu almak zulümdür. Yürü git, bu adamın parasını öde. Paran yoksa borç al, borcunu öde.”

Öküzü kesen adam sitem eder: “Sen de bana zalimlerin söylediklerini söylüyorsun.” Sonra secde ederek Allah’a yalvarır: “Ey sırları bilen Rabbim, Davud’un kalbine ilham ver.” Dertli dertli ağlayıp dua edince onun bu hâli Davud’un kalbine tesir eder. Davud Peygamber davacıya: “Bana bugün biraz izin ver, halvete girip Hakk’a niyaz edeyim de, O gaybı bilen bana bu sırrı açsın” der.

Cenab-ı Hak, halvetgâha giren Davud’a hakikati tamamen gösterir. Gerçekte kimin cezalandırılacağı malum olur. Ertesi gün davalı ve davacı gelip Davud aleyhisselamın huzurunda dururlar. Davacı şikâyetini artırdıkça artırır. Hz. Davud öküz sahibine “Sen bu öküz sevdasından vazgeç. Sus ve öküzü bu müslümana helal et. Çünkü Cenab-ı Hak senin halini gizledi; O’nun bu Settarlığına karşılık öküzünü feda et” der. Öküz sahibi: “Bu nasıl hak, nasıl adalet! Bana yeni şeriat mı uyguluyorsun? Böyle zulüm köpeklere bile yapılmamıştır” diye yaygara koparır.

Bunun üzerine Davud Peygamber de hükmünün derecesini artırır ve der ki: “Ey inatçı, bütün malını bu adama vereceksin; yoksa halin pek fena olur, zulmün her yana yayılır”, adam bunun üzerine elbisesini yırtıp “Asıl bana her an artan bir zulüm yapılıyor.” der. Hz. Davud: “Yürü hadi, çocukların ve karın da o dertlinin kölesidir artık.” Öküzün sahibi taşlarla göğsünü dövmeye ve bir o yana bir bu yana koşmaya başlar. Halk şaşırıp Davud’u kınamaya başlarlar. Derler ki: “Sen hem seçilmiş, hem de şefkatlisin; bu usulsüz zulüm sana lâyük değildir, bir günahsız perişan ettin.”

Hz. Davud sırrın ortaya çıkması ve delillerin çürütülmesi için halkı sahraya davet eder: “Ey dostlar, saklanan sırrın ortaya çıkma zamanı geldi. Şehir dışında, falanca ovada gür dallı ve yapraklı bir ağaç vardır. Bu büyük ağacın kökünden bana kan kokusu geliyor. Yani ağacın dibi kana bulanmıştır. Bu uğursuz adam orada efendisini öldürdü. Bir köle iken onun malını gasb etti. Efendisinin çocuklarını hiç düşünmedi. Bir lokma hakkı onlara bırakmadı. İşte öküzü kesen bu yiğit, o efendinin oğludur. Şimdi bu melun, bir öküz için efendisinin çocuğunu yere vuruyor. Fakat günahının perdesini kendisi yırttı, yoksa Cenab-ı Hak onun suçunu örtüyordu.

Hz. Davud, öküz sahibi katilin aynı bıçakla öldürülüp kısas olunmasını emreder.²³

23 Hz. Mevlânâ, hikâyedeki sembolleri şöyle açıklamaktadır: İnsanın nefsi: Öküz ve öküzü öldürülen davacı katil; İnsanın aklı: Öküzü öldüren; Hz. Davud: Hakk’a veya kâmil şeyhe işaretidir. Onun kuvveti-yardımlı-hidayetiyle zâlimin katli ve çalış-

Görüldüğü gibi, Mesnevî’de geçen hikâye ile Şair Burhaneddin’in şerh ettiği Nasreddin Hoca fıkrasındaki ortak unsurlar şunlardır:

- 1- Hayvan görüp kesen biri
- 2- Hesap soran hayvan sahibi
- 3- Suçları örtmek gerekliliği

Şair Burhaneddin, iki ortak unsura ilave ettiği “suçları örtmek gerektiği”ne dair çıkarımla sonuç olarak her iki anlatıyı birbirine denk kılmaktadır. Böylece o, Nasreddin Hoca fıkrasına dönüşen fakat yarım kalan bir hikâyeyi tamamlar gibidir. Acaba Şair Burhaneddin yarım anlatıyı tamamlama işini diğer fıkraları yorumlarken de yapmış mıydı? Bir inceleme ile bu soruya olumlu cevap verilebilirse, onun şerhlerinin görünenin ötesinde anlamlar taşıdığı da söylenebilecektir.

Öküz kesme fıkrası, çeşitli anlatıların Nasreddin Hoca fıkrasına nasıl dönüştüğünün bir örneği olabilir. Mesnevî’de harikulade bir iş yapan adam anlatılmaktadır. Sanki harikulade işler söz konusu olunca “bunlar Nasreddin Hoca’nın yapabileceği şeylerdir, onun adıyla anlatalım” diyen birileri eliyle hikâye dönüştürülmüş gibi durmaktadır.

4. 2. Mesnevî’deki Hikâyenin Kökenine Dair Bir Araştırma

Mesnevî’deki hikâyenin yapısı hakkında yukarıda yaptığımız analiz bize Kur’an’da Bakara suresinde anlatılan bir kıssayı çağrıştırmaktadır:

Bakara, 67. Bir zaman Mûsâ kavmine, “Allah size bir inek kesmenizi emrediyor” demiş; onlar da “Bizimle alay mı ediyorsun!” demişlerdi. Mûsâ, “Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım!” dedi. 68. “Bizim adımıza Rabbine dua et de onun nasıl olduğunu bize açıklasın” dediler. Mûsâ dedi ki: “Allah şöyle buyuruyor: ‘O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.’ Haydi size emredileni yapın.” 69. “Bizim için Rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın” dediler. Mûsâ, “O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak” dedi. Yine, “Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilemez geldi; inşallah doğrusunu buluruz” dediler. 71. Mûsâ, “Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O, henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası bulunmayan bir ineştir.” “İşte şimdi doğrusunu anlattın” dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama az daha (bunu) yapmayacaklardı. 72. Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Hâlbuki Allah sakladığınızı ortaya çıkaracaktı. 73. Sonra “(kesilen ineğin) bir parçasıyla ölüye vurun” dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve belki düşünürsünüz diye size âyetlerini gösterir.²⁴

maksızın helal ve sayısız rızık ile zenginliğin kazanılması mümkün olur. bkz. *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, 3: 95-97.

24 Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim, “Bakara Suresi 67-73. Ayet Tefsiri”, erişim: 8 Kasım 2018, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/74/67-73-ayet-tefsiri>

Bu ayetlerin devamında yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait tefsirde şu ifadeler yer verilir:

Bu âyetlerde İsrâil tarihine ilişkin olaylardan bir sahne anlatılmaktadır. Burada, Hz. Peygamber dönemindeki yahudilerce bilindiği için (bk. Tesniye, 21/1-9), söz konusu ineğin kesilmesini gerektiren olayın ayrıntısı hakkında bilgi verilmemiş, sadece 72. âyette bir adam öldürme olayından söz edilmiştir.²⁵ Hz. Peygamber dönemindeki yahudiler, bu olay hakkında mâlumat sahibi idiler. Bazı sahâbîler de onlardan edindikleri bilgilerle olayın teferruatı hakkında açıklamalar yapmışlardır. Abdullah b. Abbas, Ubeyde b. Sâmit, Ebü'l-Âliye gibi sahâbîler ve diğer bazı ilk dönem müfessirlerinin verdiği birbirine yakın bilgilere göre hayli zengin ve yaşlı bir yahudi, mirasına ve kan bedeline göz diken yeğeni tarafından öldürülüp bir yere atılmış, cinayet bir mâsumun üstüne yıkılmak istenmişti. Katilin bulunamaması yüzünden toplumda neredeyse silâhlı mücadeleye kadar varacak bir gerginlik doğdu ve olay Mûsâ'ya bildirilerek kendisinden bir çözüm bulması istendi. O da Allah'tan aldığı vahye uygun olarak bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretti. Denilenin yapılması üzerine maktul dirildi ve kendisini öldürenin kimliğini açıkladı (Taberî, I, 337-340; Râzî, III, 114).

...

Mesnevî'deki hikâye ve Bakara suresinde anlatılan kıssayı karşılaştırınca şu benzerlik ve farklılıklar göze çarpar:

Mesnevî'de	Bakara Suresi'nde
Hz. Davud'un zamanı	Hz. Musa'nın zamanı
Öldürülen zengin yahudi	Öldürülen yahudi
Kesilen öküz	Kesilen inek
Tereddütsüz kesmeye vurgu	Kesmede tereddüte vurgu
Hayvan kesilince katili bulma süreci başlar	Hayvan kesilip parçasıyla cesede vurulmalıdır

Mesnevî'deki hikâye, Bakara suresi 66-74. ayetlerden ders çıkarılabilmesi açısından önemlidir. Mevlânâ sanki madalyonun öbür yüzünü gösterircesine; Allah'ın emrine rağmen bir hayvanı bir türlü kesmemenin hikâyesini, Allah'a hürmetten dolayı²⁶ kolayca bir hayvan kesebilmenin hikâyesine dönüştürür. Allah'ın emrine karşı tereddüt edip çok incelemek, sorular sormak Bakara suresinde yerilen bir insan özelliğidir. Allah'tan gelene hemen sarılmakla insan nefsi bu gibi vasıflardan kurtulur. Böylece Mevlânâ'nın anlattı-

25 Sonraki bölümde Tevrat'ın Tesniye kitabının 21. bâbında anlatılanlar hakkında bilgi verileceğinden burada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tefsirinden alıntı ile yetineceğiz.

26 Bkz. 2397-2398. beyitler: "Tamahtan değil, duamın kabulüyle sevinip gözüm karardı. Kerem sahibi Rabb'ım duamı kabul etti diye pek çok şükürler edip öküzü kestim." *Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, 3: 91.

ğî hikâyeye vasıtasıyla yaptığı şeyin aslında Bakara suresindeki ayetleri tefsir etmek ve kılı kırk yarıp işi zorlaştırarak Allah'a sadakatten, emrine itaatten uzak duran nefsin nasıl aşılacağını örtülü biçimde tarif etmek olduğunu söyleyebiliriz. Hikâyede öküzü kesen adam: "*Ey Davud, yedi yıldır gece gündüz Cenab-ı Hakk'a dua edip yalvardım.*" demiştir.²⁷ Mevlânâ burada adamın ağzından 'yedi yıl' dedirterek insan dönüşümünün safhalarına dair bir remiz kullanır gibidir. Nitekim Mantıku't-Tayr'da da, Tanrı'ya ulaşmak için aşılması gereken yedi vadi bulunmaktadır.²⁸ Mevlânâ insanın, nefsin lâubâliliğinden kurtularak dönüşmesini, diğer deyişle sülûkunu tamamlamasını ifade etmek için sembolik bir ifade ile 'yedi yıl dua ettim' cümlesini söyletmiş olmalıdır.

Mesnevî'deki Kur'an'a yönelik tefsir tarzını ve mahiyetini inceleyen Hüseyin Güllüce, söz konusu tarzı genel olarak 'işârî sûfî tefsiri' olarak tanımlar.²⁹

Bu noktada akla gelebilecek bir soru şu olabilir: *Bakara suresinde hadise Hz. Musa zamanında geçerken, Mesnevî'deki hikâyede neden Hz. Davud zamanında geçmektedir?*

Öncelikle Mesnevî'de öküz kesme hadisesine eserin iki yerinde daha -ikinci ciltte 1450. beyitten itibaren³⁰ ve üçüncü ciltte 3920. beyitten itibaren³¹-değindiğini fakat bu kez Hz. Musa zamanına nispet edilerek anlatıldığını belirtmeliyiz. Dolayısıyla kıssanın Hz. Musa zamanında geçtiğinin farkında olan Mevlânâ yeniden ele alıp yorumlayacağı kıssayı Hz. Davud zamanına adapte etmektedir. O bu değişikliği başta Kur'an'a saygısından dolayı yapmış olmalıdır. Böylece, Kur'an'da yerilen bir insan profilinin simetrik karşıtını hikâyede anlatırken Kur'an'ın 'siyah' dediğine 'beyaz' dememenin bir yolu olarak kıssanın kalıplarını aşmayı tercih etmiş gibi görünmektedir.

Hikâyeye için bu değişikliğin sağladığı pratik imkânlar da mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, Davud Peygamber zırh yapıp satarak geçimini sağlarken; çalışmadan, sadece dua edip rızık isteyen fakire halkın bu örneği gösterip onu kınadığının hikâyede vurgulanmasıdır. Davud Peygamberin -Hz. Musa'nın aksine- aynı zamanda bir kral oluşu da hikâyede hüküm verme sürecinin an-

27 Bkz. 2391. beyit. *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, 3: 90.

28 Mantıku't-Tayr'da 2516. beyit: "Yolda açacağımız yedi vadi var. Bu yedi vadiyi geçtik mi, Tanrı tapısına varılır." ve 2523.-2524. beyitler: "Yedinci vadi yokluk, yoksulluk vadisidir. Bundan sonra artık gitmene, yol yürümene lüzum yok! Tanrı seni kendisine çeker. Bu cezbeye düştün mü, gidiş, yürüyüş de kaybolur. Katre bile olsan okyanus kesilirsin." Feridüddin Attâr, *Mantık al-Tayr*, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, 11. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 255-256.

29 Hüseyin Güllüce, *Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevî*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999), 120.

30 *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, 2: 52-53.

31 *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, 3: 149.

latımına imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla Mevlânâ'nın söz konusu hikâyeyi Hz. Davud zamanında ele alması hikâyenin gerektirdiği bir kurgu olarak görülebilir.

Ayrıca, kendi anlatım tarzı doğrultusunda aynı olguları tekrar ele alıp yeniden yorumlamak da Mevlânâ'nın anlatım tarzında rastlanabilen bir durumdur. Örneğin, *Fîhi Mâ Fîh*'te üç tür insanı anlatırken konuyu iki ayrı yerde, iki farklı şekilde izah etmektedir.³²

Mesnevî'deki hikâyenin Bakara suresindeki ayetlerle ilişkisi hakkında şu soruyu sormak mümkündür: *Mevlânâ'nın bu hikâyesinin aslında Bakara suresindeki ayetlerin tefsiri olduğunu söyleyen bir şârihe neden rastlayamıyoruz?*

Güllüce, Mesnevî'nin tefsir yönünün genel olarak gözden kaçmasına yol açan özelliğinin, 'konuyu temsil ve hikâyelerle anlatarak şiir tarzında ele alması' olduğunu söylemektedir.³³ Bize göre ise, Mesnevî'nin tefsir yönünün gözden kaçmasına yol açan sebepler eserin kendisinden bağımsız biçimde, onu okuyup analiz etme tarzında da aranmalıdır. Beyit beyit şerh etme yönteminin hikâyedeki derin yapıyı göstermeyi kendine hedef edinmemesi bu durumun sebeplerinden biridir diye düşünüyoruz. Ahmed Avni Konuk (v. 1938) ve Tâhirü'l-mevlevî (v. 1951) şerhlerinde sıklıkla tefsir örneği ortaya koymalarına rağmen, söz konusu hikâyeyi Bakara suresi ile ilişkilendirmeyerek dönemin şerh anlayışına dair önemli bir veri sağlamaktadırlar.

Nitekim beyit beyit şerh etmek yerine; *eserin röntgenini çekmek suretiyle, eserdeki derin yapıyı görme -göze görülmeyen iskelet yapıyı çıkarma*-³⁴ amacı üzerine kurulu olduğunu söyleyebileceğimiz yapısalcı yaklaşım, Ahmed Avni Konuk ve Tahirü'l-mevlevî'nin vefatlarından sonra yaygınlaşan bir analiz türü olmuştur.

Öykülerin yüzeyine bakmakla yetinirsek, bunların ayrı ayrı öyküler olduklarını, birbirinden farklı olaylar ve kişiler sergilediklerini görürüz. Ama yüzeyi okumakla yetinmez de temel yapıyı araştırırsak, çeşitli olayların gerçekte birkaç kategoriye, çeşitli kişilerin de değişmez birkaç role indirgeniğini görmekteyiz. Diğer yapısalcılar gibi, Greimas da tek tek yapıtları yorumlamak peşinde değil, bu sistemi ayrıntılarıyla saptamak istegindedir.³⁵

Moran'ın "yapıtları tek tek yorumlamak" tabirini, "beyitleri tek tek şerh etmek" diye dönüştürerek söz konusu şerh sahasına uygulayabiliriz. Nitekim

32 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, terc. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, 6. Baskı, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 66. ; 74.

33 Hüseyin Güllüce, "Mevlânâ, Mesnevî ve Kur'an". *Diyanet İlmî Dergi* 47/1, (Ocak-Şubat-Mart 2011): 88.

34 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 22. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 195.

35 Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 196.

Cem Dilçin, metni şerh ederken her beyti tek tek ele alarak çözümlemenin her zaman yeterli olmadığını söylemiş, bu duruma örnekler getirmiş ve yapısal analizini divan şiirine uygulamıştır.³⁶

5. Tevrat'ta Anlatılan "Düve Kesme" Hadisesi ve Ona Zemin Hazırlayan Kadim Yasalar

Bakara suresinde anlatılan kıssaya kaynak olan hadisenin Tevrat'ta anlatıldığını önceki bölümde belirtmiştik. Tevrat'ın beşinci kitabı olan Tesniye'de (diğer adıyla Yasa'nın Tekrarı ya da *Deuteronomy*) kimin öldürdüğü bilinmeyen ölümler hakkındaki bölüm şu şekildedir:

Kimin Öldürdüğü Bilinmeyen Ölümler 21-1. "Tanrınız RABB'in mülk edinmek için size vereceği ülkede, kırdan yere düşmüş, kimin öldürdüğü bilinmeyen birini görürseniz, 2. İleri gelenleriniz ve yargıçlarınız gidip ölünün çevredeki kentlere olan uzaklığını ölçsünler. 3. Ölüye en yakın kentin ileri gelenleri işe koşulmamış, boyunduruk takmamış bir düve³⁷ alacaklar. 4. Düveyi toprağı sürülmemiş, ekilmemiş ve içinde sürekli akan bir dere olan bir vadiye getirecekler. Orada, derede düvenin boynunu kıracaklar. 5. Levili kâhinler de oraya gidecek. Çünkü Tanrınız RAB, onları kendisine hizmet etsinler, O'nun adıyla kutsasınlar diye seçti. Kavga, saldırı davalarına da onlar bakacak. 6. Ölüye en yakın kentin ileri gelenleri, derede boynu kırılan düvenin üzerinde ellerini yıkayacaklar. 7. Sonra şöyle bir açıklama yapacaklar: 'Bu kanı ellerimiz dökmedi, kimin yaptığını gözlerimiz de görmedi. 8. Ya RAB, fidyeyle kurtardığın halkın İsraili'leri bağışla. Halkını dökülen suçsuz kanından sorumlu tutma.' Böylece kan dökme günahından bağışlanacaklar. 9. RAB'bin gözünde doğru olanı yapmakla, suçsuz kanı dökme günahından arınacaksınız."³⁸

Tesniye'de yer alan bu bölümü analiz eden çok sayıda yabancı kaynağı rastlamaktayız.³⁹ Bu kaynaklardan bazıları şehir dışında bulunan cesetlerle ilgili yasayı Babil Kralı Hammurabi'nin (ö. M.Ö. 1750) yasaları arasındaki haneye tecavüz ve soygun ile ilgili olan paragraflara⁴⁰ ve Hitit yasalarına⁴¹ atıfla

36 Cem Dilçin, *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010), 303.

37 Düve: Bir yaşını geçmiş dişi dana. bkz. Kubbealtı Lugatı, erişim: 8 Kasım 2018, <http://lugatim.com/s/düve>

38 Yasa'nın Tekrarı, 21. erişim: 8 Kasım 2018. <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=182&mc=1&sc=161>

39 Adam C. Welch, *The Code of Deuteronomy A New Theory of Its Origin*, London: James Clarke & Co., 1924. ; Nathan MacDonald, "The Hermeneutics and Genesis of the Red Cow Ritual", *The Harvard Theological Review*, 105/3 (July 2012): 351-371. ; David P.Wright, "Deuteronomy 21:1-9 as a Rite of Elimination", *The Catholic Biblical Quarterly*, 49/3, (1987): 387-403.

40 Hammurabi yasaları 21. ve 25. paragraflar arasında haneye tecavüz ve soygun hakkında yasalar yer alır. Marc Van De Mieroop, *Babil Kralı Hammurabi*, çev. Bülent O. Doğan, 2. Baskı (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2014). 99. ; Martha T. Roth, *Law Collections From Mesopotamia and Asia Minor*, Second Edition, (Atlanta: Society of Biblical Literature, 1997), 85.

41 Hitit Yasalarının şehir dışında öldürülen insan hakkındaki 6. maddesi için bkz. Roth, *Law Collections From Mesopotamia and Asia Minor*, 217.

ele alırlar.⁴² Hakkında çok fazla çalışma bulunan Tesniye üzerine yoğunlaşmak araştırmamızın sınırlarını aşacağı için bu konuda birkaç hususa daha değinip çalışmamızı tamamlamak istiyoruz.

Hammurabi yasalarının 241-252. paragrafları arasında öküzlerle ilgili kurallar yer alır.⁴³ Bununla beraber, 202. paragrafta da öküz kelimesi geçmektedir.⁴⁴ Bu kısımda, kendinden daha üstün birinin yanağına vuran bir kişinin halkın önünde öküzden yapılmış bir kırbaç ile kırbaçlanacağı yazılıdır.⁴⁵ Hammurabi yasalarında karşımıza çıkan 'öküzden imal edilen kırbaç' detayı, tekrar Mesnevî'ye çağrışım yaptırır. Mevlânâ'nın, Bakara suresinde anlatılan kıssayı Mesnevî'nin üçüncü cildinde Hz. Davud zamanında geçen bir hikaye yoluyla tefsir ettiğini; ikinci ciltte ise Hz. Musa devrinde yaşanmış bir hadise olarak konuya değindiğini belirtmiştik. "Zünnun-ı Mısri'de Delilik Eseri Olmayıp Mahsustan Delirmiş Gibi Görüldüğünü Müritlerinin Anlaması" başlıklı hikâyede Mevlânâ, öküzden imal edilmiş bir kırbaç ile ölüye vurduğunu anlatır.⁴⁶

...

1448. "Aklın utanmasından, adından sıkılmış akıllılara deli gibi görünür" derler.

1449. Zindan da o demek ister ki, "(Beni sıkıca bağlayın ve öküzden yapılmış kamçı ile) fazla sual sormadan sırtıma, başıma vurun.

1450. Kırbaç yarasıyla, Musa'nın öküzü yüzünden canlanan maktul gibi dirileyim.

1451. Musa'nın öküzü yüzünden dirilen gibi iyi olayım. Onun gibi ten yarasıyla kıymetleneyim."

1452. Öküz kuyruğundan kamçının darbesi ölüye can oldu. Kimyadan sanki bakır gibi altın oldu.

1453. Ölü dirilip hemen söze geldi: Katillerini açıkça gösterdi.

...

1458. Kırbaç yarısından canın iyileşmesi için, nefis öküzünün kesilmesi yol şartlarındandır.

42 *The New Oxford Annotated Bible: New Revised Standard Version With The Apocrypha*, edit. Michael D. Coogan, Fourth Edition, (Oxford University Press, 2010): 283. ; Gordon, Cyrus H. "An Akkadian Parallel to Deuteronomy 21 : 1FF". *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 33/1 (1936): 1.

43 Mieroop, *Babil Kralı Hammurabi*, 101. ; Roth, *Law Collections From Mesopotamia and Asia Minor*, 127-128.

44 Roth, *Law Collections From Mesopotamia and Asia Minor*, 121.

45 Burada "...stripes of an ox whip" ile kastedilen şey öküzden imal edilmiş bir kırbaç olmalıdır. Tarihte öküz tendonu kırbaç yapımında kullanılan bir madde olmuştur. Bkz. Frank R. Trombley, *Hellenic Religion and Christianization c. 370-529*, Vol. 1, (Leiden: Brill, 2014), 202.

46 *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîf Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, 2: 52-53.

Mevlânâ, Bakara suresinde anlatılan kıssada ölüye vurulan nesnenin öküzden imal edilmiş bir kırbaç olduğunu söyleyerek bir detay ortaya koymaktadır. Yine, Güllüce'nin delaletiyle öğrendiğimize göre,⁴⁷ İbn Arabi de bu ayetlere işârî bir tefsir getirmekte ve sığırdan maksadın hayvânî nefis olduğunu⁴⁸ ve hayvanın kuyruğuyla maktule vurulduğunu, zira zahir duyuların nefsin kuyruğu hükmünde olduğunu söylemektedir.⁴⁹ Bu benzerlikten hareketle Güllüce, Mevlânâ'nın yaptığı bazı işârî tefsirlerin, önceki işârî tefsirlerden alınmış olabileceğini belirtir.⁵⁰

Son olarak Güllüce'nin Mesnevî'de İsrâîlî rivayetlerin bulunduğu dair sözlerine⁵¹ dikkat çekmek istiyoruz. Devamında dediği gibi bu hem yadırganacak bir durum değildir ve hem de İslâm'a zıt olmayan haberlerin rivayet edilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak Mesnevî araştırmalarında İsrâîlî bilgilerden daha önce var olan Babil kaynaklarına değinilmemesi bizce bir eksiklik. Örneğin Hammurabi yasalarında 247. paragrafta "öküz kiralayan biri, hayvanın bir gözünü çıkarırsa değerinin yarısını tazmin eder" yazılıdır.⁵² Buna benzer bir kurala Tevrat'ta rastlayamadık. Ancak Mevlânâ, Mesnevînin dördüncü cildinde bu kuralı tefsir edercesine beyitler söylemiştir:⁵³

1731. Tek gözlü, o kimsedir ki, sadece hâli görür; hayvanlar gibi evveli ve sonu bilmez. 1732. Öyle ki öküzün iki gözünün çıkarılması cezası, bir gözünün çıkarılması gibidir, onun bir hükmü ve şerefi yoktur. 1733. İki gözünün cezası, yarısı kıymetindedir; iki gözü, hemen bir gözü gibidir. 1734. Ama bir insanın bir gözü çıkacak olsa, kısas olan yarı kıymetidir. 1735. Çünkü, insan gözü, başka birinin gözleri olmadan da iş görebilir.

Yukarıdaki benzerlik, Mesnevî'deki hikâyelere zemin hazırlayan başka anlatıları irdelerken İsrailiyyat'tan da öncesine bakılması lüzumunu ortaya koyan bir örnektir diye düşünüyoruz.

Sonuç

Makalemizde ele aldığımız Mevlânâ'nın 'öküz kesme' ile ilgili hikâyesinde -başka bir Nasreddin Hoca fıkrasını hatırlatır biçimde- önce davacı haklı görünür, sonra davalı haklı çıkar. Sırasıyla önce davacıya, sonra davalıya 'haklısın' diyen hâkim -Hz. Davud- da nihayetinde haklıdır. Şeriat ve hukuk,

47 Güllüce, *Kur'ân Tefsîri Açısından Mesnevî*, 212.

48 Şeyhu'l Ekber Muhyiddin İbn Arabi, *Tefsir-i Kebir Te'vilât*, terc. Vahdettin İnce, (İstanbul: Kitsan Yayınları), 1: 78.

49 Şeyhu'l Ekber Muhyiddin İbn Arabi, *Tefsir-i Kebir Te'vilât*, 1: 83.

50 Güllüce, *Kur'ân Tefsîri Açısından Mesnevî*, 213.

51 Güllüce, *Kur'ân Tefsîri Açısından Mesnevî*, 117.

52 Roth, *Law Collections From Mesopotamia and Asia Minor*, 127.

53 *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, 4: 67.

görünür duruma göre hükmedilen müesseselerdir. Mevlânâ ve Nasreddin Hoca ise hukukun çözmeye çalıştığı bir probleme bakış açılarıyla göze ilk başta görünmeyi; ya da siyah ve beyaz arasındaki ayırmda gri alanı işaret ederler. Nasreddin Hoca fıkralarının ayıklanması ve gerçekten ona ait olanların ortaya konulması, Hoca'nın bu ayırt edici vasfını ön plana çıkaracağı gibi, Hoca'yı ve bulunduğu toplumu hakkıyla anlamaya yönelik bir adım olacaktır. 'Harikulade iş' diye niteleyebileceğimiz 'görünür durumun ötesinde anlamlar barındıran işi' yapan hikâye kahramanı, zaman içinde değişen hikâyesiyle Nasreddin Hoca'ya dönüşmüş olarak ortaya çıkabilmektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarının arasına Mesnevî'den giren hikâyelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu girişler bazen hikâyenin yarım bir görüntü arz etmesine yol açabilmektedir. Hikâye şerh edenler, Şair Burhaneddin örneğinde olduğu gibi yarım kalmış bir hikâyeyi şerh ederek sonuç itibarıyla orijinaline denk kılabilirler. Mesnevî'nin geleneksel şerh yöntemi ile şerh edilmesi ise onun bazı özelliklerinin gözden kaçırılmasına engel olamamaktadır. Yapısalcı analiz yöntemi Mesnevî'deki 'öküz kesme' hikâyesinin Bakara suresindeki ayetlerin tefsiri mahiyetinde olduğunu farketmemizi sağlamıştır. Yapısalcı analiz sayesinde aynı hikâyenin Nasreddin Hoca fıkrasından Mevlânâ'nın Mesnevî'sine ve oradan Bakara suresine uzandığını görebildik. Bakara suresindeki kıssanın Tesniye ile ilişkisini ise daha önce tefsirciler dile getirmiştir.

Mesnevî'deki hikâyelerin İsrâiliyyât'ın daha öncesindeki Hammurabi yasaları ile irtibatlandırılabilmesi de yine bu makalenin sonuçları arasında sayılabilecek bir görüş olmaktadır.

Kaynakça

- AKYURT, Ali. "Adaleti Kim Getirecek? Nasreddin Hoca mı, Şeyh Bedrettin mi?". *Fayrap Popülist Edebiyat Dergisi*. Sayı 53 (Temmuz 2012/07): s. 1-4.
- BAYAT, Asef. *Ortaoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset*. derleme-çeviri: Özgür Gökmen-Seçil Deren. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- COOGAN, Michael D. (edit.). *The New Oxford Annotated Bible: New Revised Standard Version With The Apocrypha*. Fourth Edition. Oxford University Press, 2010.
- DİLÇİN, Cem. *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2010.
- Diyanet İşleri Başkanlığı / Kur'an-ı Kerim, "Bakara Suresi - 67-73 . Ayet Tefsiri". erişim: 8 Kasım 2018. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/74/67-73-ayet-tefsiri>
- FERİDÜDDİN ATTÂR. *Mantık al-Tayr*. çev. Abdülbâki Gölpinarlı. 11. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- FUAT, Memet (derleyen). *Çocuklar için Nasreddin Hoca Fıkraları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- FUAT, Memet (derleyen). *Nasreddin Hoca Fıkraları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- GORDON, Cyrus H. "An Akkadian Parallel to Deuteronomy 21: 1FF". *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 33/1 (1936): 1-6.
- GÜLEÇ, İsmail. *Nasreddin Hoca'nın Biri Bir Gün... Nasreddin Hoca Fıkralarının Tasavvufî Yorumu*. 3. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- GÜLLÜCE, Hüseyin. *Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- GÜLLÜCE, Hüseyin. "Mevlânâ, Mesnevî ve Kur'an". *Diyanet İlmî Dergi* 47/1, (Ocak-Şubat-Mart 2011): 75-88.
- HALICI, Feyzi (haz.). *Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca Fıkralarını Şerh Eden Eseri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017.
- KAYIŞ, Nuri. "Nasreddin Hoca'ya Hırsızlık Yaptırdılar" *Sonsöz Gazetesi*. erişim: 14 Ekim 2017. <https://sonsoz.com.tr/nasreddin-hocaya-hirsizlik-yaptirdilar/>
- Kubbealtı Lugatı, "düve" maddesi. erişim: 8 Kasım 2018. <http://lugatim.com/s/düve>
- KUT, Günay. "Nasreddin Hoca Hikâyeleri Yazmalarının Kolları Üzerine Bir Deneme". *Acâibü'l-mahlûkât: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, İstanbul: Simurg Kitap, 2010.
- MACDONALD, Nathan. "The Hermeneutics and Genesis of the Red Cow Ritual". *The Harvard Theological Review*. 105/3 (July 2012): 351-371.
- MAGEE, Bryan. *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*. çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- MANAV, Faruk - Zabun, Beyhan. "Ortaöğretim Sosyoloji Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkralarından Yararlanma". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 12/28: 557-576.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ. *Fîhi Mâ Fih*. terc. Ahmed Avni Konuk. haz. Selçuk Eraydın. 6. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- KONUK, Ahmed Avni (tercüme ve şerh). *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. Haz. Selçuk Eraydın, Mehmet Demirci, Mustafa Tahralı, Safi Arpaguş, Necdet Tosun, C. 5-6, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (haz.). *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*. C. 3. İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1969.

- MİEROOP, Marc Van De. *Babil Kralı Hammurabi*. çev. Bülent O. Doğan. 2. Baskı. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2014.
- MORAN, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. 22. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- ROTH, Martha T. *Law Collections From Mesopotamia and Asia Minor*. Second Edition. Atlanta: Society of Biblical Literature, 1997.
- SAKAOĞLU, Saim. "Mesnevî'deki Hikâyelerin Kaynakları ve Tesirleri". *1. Mevlânâ Kongresi Tebliğler Kitabı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1986.
- SAKAOĞLU, Saim. "Nasreddin Hoca ve Adına Bağlanan Fıkraların Yanlış Yorumlanması", *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak Sempozyumu-Bildiriler*. 711-718. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2009.
- SAYERS, David S. "Nasrettin Hoca". *Türk Edebiyatı Tarihi 1*. editörler: Talât S. Halman vd. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2007.
- SEYYİD BURHANEDDİN ÇELEBİ, *Nasreddin Hoca Lâtifeleri -Burhaniye Tercümesi*. haz. Fikret Türkmen. 2. baskı. İstanbul: Büyüyenay Yay., 2013.
- ŞEHU'L EKBER MUHYİDDİN İBN ARABİ. *Tefsir-i Kebir Te'vilât*. terc. Vahdettin İnce. İstanbul: Kutsal Yayınları.
- TROMBLEY, Frank R. *Hellenic Religion and Christianization c. 370-529*. Vol. 1. Leiden: Brill, 2014.
- WELCH, Adam C. *The Code of Deuteronomy A New Theory of Its Origin*. London: James Clarke & Co., 1924.
- WRIGHT, David P. "Deuteronomy 21:1-9 as a Rite of Elimination". *The Catholic Biblical Quarterly*. 49/3, (1987): 387-403.
- YASA'NIN TEKRARI, Bölüm 21. erişim: 8 Kasım 2018. <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=182&mc=1&sc=161>